

Kőbányai János Nehéz ünnep

Konrád György 80. születésnapjára

Konrád György 80 éves. Valóban meglepő hír a médiumokból, amit felerősít a társadalmi közdiskurzusban – szintén a médiumokban markánsan érzékelhető – mostani hiánya is. Ugyanis inkább a névhez, mint az évfordulóhoz kapcsolva ez a tény vág a húsba. A meghökkentő újabb X-be lépés igazi jelentőségét, ha úgy tetszik, az idő haladása felett érzett kollektív sokkot, ez a jelenség nyomatékossítja a leginkább.

Nem olyan időköt élünk, hogy egy jelentős író jubileumán üres udvariasságokat, rutin mérlegmegvonásokat vagy nosztalgikus portrékat – s benne persze fortélyosan elhelyezve a magunkét – lehetne megengedni.

Bármely kontextusban az író – szó/fogalom – már eleve asszociálja az író szerepét a jelenkori magyar társadalomban, amely, mint tudjuk, ma siralmasan visszaszorult – tartozzék is a lefokozódást érzékelő bármelyik szellemi-kulturális erőterbe. A Konrád György megtettesítette irányultság – pedig nemhogy visszaszorult, hanem szitokszóvá, az üldözők könnyű céltáblájává vált.

Ezért, ha Konrád György neve és a saját maga megtettesítette jelenség, sőt: történelmi szerepe, nem ezt a legitimációs konfliktust vetné fel a jubileumon, mintegy megtagadná magát az író e kiemelt alkalommal. Hiszen a főműve: a *magatartása*. Lehet nem túl hízelgő megállapítás ez – azonban a magyar irodalom hagyományában a magatartás, s az arra ráépülő, vele organikusan összenőtt mű, határozza meg a teljesítmény értékét. S nemcsak a jelenben, de az azt kanonizáló

Konrád György a XIV. Budapesti Könyvfesztiválon – a születésnapjával

utóéletben is. Főlöszleg is vitatkozni azzal, hogy ez helyén van-e így? (Persze – az ún. *tiszta* – irodalmi szempontból: nem. De az esztétikai értékrend soha nem érvényesül tisztán, még tölünk arrébb fekvő boldogabb környezetekben sem.) A magyar történelem azonban egyetlen töredékidejében sem nyújtott olyan nyugalmat, hogy „olyan időköt éljünk”, amikor ne a külső és belső hatalommal való viszony karistolta volna az alapvető vonásokat egy életmű anyagába, vagy ne az formált volna keretet az esztétikai produkciónak. Ezek között az esztétikai és morális kételyek és buktatók között kormányozza minden magyar író a maga pályautját.

Konrád meghatározó, s ezzel a művet formázó, magatartása a *kívülállólé*. Aki nem integrálódik az írói érvényesülés eléréséért sem a formális, sem az informális hatalomba. Ezért a „viselkedés” az írói mesterségnek sok

fortélyt, energiát kívánó velejárója, ami a mű befogadására is döntően kihat – posztumusz érvénnyel is. Konrád ebben a „leviselkedős” világban: előkelő távolságtartó, keser-humorról magát elkülönítő *látogató*. Aki belülről is kívül van – mint első, s azóta sem felülmúlt művének hőse, akit minden bizonnal saját maga jelleméből és helyzetéből teremtett.

Mi a termékeny kívülállás eredője?

A zsidóság.

A magyar zsidó különös szociológiai, sőt: antropológiai, helyzete. Ez a sokrétű és sokféle szociológiájú, de sorsában („sorstalanságában”) mégis azonos pozíció, ami létrehozta a magyar-

zsidó irodalom „kivirágzástól” „kiszántásba” tartó ívét. A Konrádban megmutatkozó kontinuitás ebben az egyszerre kívül- és belülállásban lép újabb szakaszába – mégpedig a kontinuitás konfliktusa révén.

Egyfelől Konrád polgári-értelmiségi attitűdje a Kóbor Tamások, Ignotusok, Lesznai Annák vonalába illeszkedik, ugyanakkor jelentősen el is tér attól. Ugyanis a holokauszt lehetetlenné tette a kontinuitást. A történelem, a társadalmi közeg, a szellemi infrastruktúra mind kicsúszott a magyar-zsidó író lába alól.

Akkor hogyan legyen mégis önmaga? Az a személyiség, ami az írói alkotásnak éppúgy lényegi szükséglete – sőt még inkább az –, mint a toll és a papír. Miután a magyar-zsidó szellemi élet természetes közegét kiszántották és tarlóvá égették, csakis a kívülállás lázadó magányával – önmaga személyiségének megalkotásával – teremthette meg a hiteles esztétikai érték létrehozását megengedő feltételeket. Mintegy leképezve, ami az őt alkotó közeggel történt – amikor kiidegenítették a magyar történelemből és létezésből. (S hogy ez az elkülönülés/elidegenedés radikális ellenállásban, vagy annál áthatóbb befelé fordulásban, befelé figyelésben valósul meg, az majdhogynem részletkérdés.)

Az önmagának megfelelés rendkívül magasra állított mércéje Konrád nemzedékének nem kívánt, de ha túlélte és élni tudott vele – gazdag és kivételes ajándéka. Megadatott találkozniuk az élet és a halál dimenzióinak közvetlen megtapasztalásával. Mégpedig a sűrű történelmi idő által felnötte avató gyerekként - mely morfózis nem adatott meg a már felnöttek és a még csecsemők nemzedékeinek. (Néhány kivételes kortársa, mint Heller Ágnes, Kardos G. György, Kertész Imre hasonló, gyermekből felnötte katalpultáló személyiség-robbanásból alkották meg a nyelvi elszigeteltség ellenére a világhírű és -szintű életművüket.) Az író alapvetően meghatározta ez a reflektált, mert ajándéknak betudott tragikus gyermekkor. Vele ugyanis nemcsak megestek a dolgok, hanem tudja (lehet, már abban a pillanatban tudta), hogy mit is kezdjen velük.

„Az 1944–45-ös télen láttam hullát eleget. El tudtam képzelni, hogy én is egy leszek közöttük, és ez rossz érzés volt, de az erről való képzelődést elfedték a gyakorlati teendők, veszályban az ember praktikus. Igazából csak pillanatokra szembesül a halál esélyével, például, amikor a homlokára tartanak egy pisztolyt. Akkor érzi, hogy igen, ez az, ez most lehetséges.

Mivelhogy az ember attól a pillanattól fogva felnőtt, amikor szembenéz a saját halálával, tizenegy éves korom óta felnőttem vagyok. Van, akivel ez korábban megtörténik, van, akivel később, és olyan is van, akivel sohasem.

A halál aligha kellemes, a halálveszély sem az, de az is megeshet, hogy állsz a tetőterazon, gépfegyvereznek a vadászrepülőök, te viszont úgy érzed, hogy az egész nem igazán komoly, csúszkáljunk tehát a néhány vödör vízzel magunk készítette jégpályán, vasalt bakkancssarokkal. Ez a *nem olyan komoly*-érzés később is megóvott attól, hogy átadjam magamat melodramatikus hangulatoknak.

A berettyóújfalui soá emlékezte Jeruzsálemben a Cion-hegyen

Véletlenek kegyes láncolatának köszönhetem az életemet. Tartós adomány tizenegy éves korban megismerni a száraz tárgyilagosságot, hogy bármikor megölhetnek, és nem idétenkedni ilyen helyzetben. 1944–45 telén majdnem úgy gondoltam a halálra, mint a tűzifára. Nem volt benne semmi különös. Rajtam kívül álló esemény, csak annyira valószínű, amennyire a kártyában komoly esély van rá, hogy az ember rossz lapot húz és veszít.” (*Elutazás és hazatérés*, Európa, Bp., 2012 [2. kiadás], 69–70.)

Ahogyan a „kivirágzás” korszakában az *akkulturáció* és az *asszimiláció* felhajtó ereje, úgy a „kiszántás”-holokauszt – a nagy cezúra – után a visszaboronálás lehetetlensége nyújtotta az energiát, ami a termékeny kívülállás révén gazdagította a magyar kultúrát. A kultúrafejlődés csak kritikai lehet – a fennálló folytonos megkérdőjelezése. A magyar kultúra – lehet végzetes – dichotómiájának megfelelően a kérdőjeleket

legnagyobb többségében zsidók, vagy zsidó származásúak, tették ki a modern korban, akiknek ez a késztetése a helyzetükből (és nem génjeikből) fakad. Nevezetesen abból, hogy két kultúrához tartoztak s ennél fogva mindkettőt kívülről is fel tudták fogni. Kívülről láttak, hogy látomásuk alapján felvázolhassák, milyennek kellene (*Sollen*) lennie belülről.

Konrád egyedisége abból fakad, hogy a magyar zsidó kívülállás tradicionális sorsára szervítette a holokauszt tapasztalatának az immunitást biztosító pajzsát. Az attitűd, amely egyszerre írói és egyszerre a magyar társadalomhoz való viszonyának forrása, ebből a tudatos – „tudja és teszi” (és nem: „nem tudja, de teszi”) – alaphelyzetből fakad. Ennek legérvényesebb és legmegvilágítóbb foglalatja – szociografikus rajza és szociológiai elemzése – a berettyóújfalui *mikrovilág* és budapesti kiágazásainak megérzéskítése a már idézett, az alcíme szerint „önéletrajzi regény”-ben. (Szilánkjaiiban azonban egész munkásságán végigvonul ez a valójában *makrovilág* és -élmény.) Az azóta a televényéből kiszántott falusi, kisvárosi zsidó polgáré, akinek gazdátlan, elszenesedett hűlt helyének tarlóján véletlen kibújt a magányos napraforgó – Konrád mégis kibonthatta a maga életét és művét. (A kiszántottakért, a helyette Auschwitzban elpusztítottakért minden mondata mögül sugárzó felelősséggel.)

Kibonthatta magát, mégpedig egy diktatúrában, amely értékelte, sőt felértékelte a mű alatt húzódó magatartás esztétikumát. (Ha más megfontolásokból és más következményekkel is – üldözői és befogadói oldalon egyaránt.)

A diktatúra, a közös ellenség masszívan homogenizáló kerete az ún. rendszerváltás mozzanatában szétmállott. A magunkra utaltság vákuumában újra azzal kell szembesülni – és ez szinte megemészthetetlen meglepetés –, hogy a Konrád-féle a magatartást, s az azt megtestesítő *liberális* attitűdöt, elutasítja a mai Magyarország.

A jelenlegi kormányzat?

Nem!

Hanem az a magyar társadalom, amely nem fogadta el soha a kívülről a kérdőjeleket oly nagyszámban és makacsul kitévők népét. (Ez is alapvető kontinuitás.)

Megszűnt a rövid, átmeneti korszak, amely arra a délibábra épített, hogy a diktatúra és az omladékaik mögül – talán a diktatúra lebontásának kollektív élménye nyomán – egy olyan világ tárul fel, amely nem az lenne, amivé az Osztrák

–Magyar Monarchiából kiszakadt független Magyarország, amíg önállóan megtehetette, kifejlődött. (Ezért nem az a megmagyarázhatatlan, hogy miért jutottak ilyen többségre a liberalizmus-ellenes erők 2010-ben, s látszanak egyre világosabban korszaknyi hosszan begyökerezni a magyar glóbuszon, hanem az, hogy mindannak ellenére, aminek a mostani rezsim a szerves folytatása, a szocialista-liberális politikai rendszer hogyan nyerhetett demokratikus felhatalmazást 12 évig?)

A pünkösdi királyságban maga Konrád is részt vett és s felszabadult energiákkal vett benne részt. Mintegy a magatartása politikai-társadalmi megvalósulását látta (pontosabban: álmodta) az ő és sok társa előtt valóságként alakoskodó délibábnak. A fürge esszéekkel, a világ és benne a magyar világ konfliktusaira gyorsan reagáló közszereplő és „világértelmiségi” (Heller Ágnes kifejezése) író elhallgatását ennek az illúzióval való keserves szembenézésnek tudom be. Amikor a fogantatásában mindenre megedzett magatartás gyémánt felülete megpattant.

Amikor elveszett az egyértelmű, a gyermekként a tragédiából kimentett magatartás becsületességéből fakadó válasz, hogy mi a helyes és célravezető magatartás? Mert most nem tudni mi ellen, kinek a nevében és kikkel lépjen fel és miért?

Jó egészséget, hosszú alkotói periódust kívánni az évfordulás alkalomból olcsó és felelőtlen mutatvány. Én ennél nehezebbet kívánok, ha úgy tetszik: magát a szenvedést. Mert a szinte lehetetlen terhét raknám a 80 évig egyenesen viselt vállakra.

Nevezetesen azt, hogy ebben a kényszerű csöndben és apályban munkálja ki, tegye vonzóvá (katartikusává) annak a magatartásnak és ezzel a ráépült esztétikumnak az irányát és az alapját, hogy *itt és most* (Magyarországon, a harmadik évezred második évtizedében) mi a cselekvésben és alkotásban a teendő?

Miért éppen ezekre a vállakra? Hiszen a 80 évvel, mint „még minden előtte áll” (120 évig) alapon jópofáskodni – szintén üres *bon mot*.

Mert a feladatot nincs másnak (más nemzedéknek) címezni. Ő volt ott. Ott, ahol a magatartás nem könyvekből tanulhatóan megszülethetett. Ő még természetes tapasztalásból ismerhette és érezhette, hogy mi élt valaha az elszenesedett tarló alatt s miből állt annak az igazi és organikus anyaga.

Mi már – végzetesen – nem.